

FRIED ISTVÁN

Regionalitás és közép-európaiság

A FIATAL BARÓTI DEZSŐ IRODALOMSZEMLÉLETÉHEZ¹

*„Tárgyában közép-európai lenne ez a kutatás,
végső célkitűzésében európai”*

(Baróti Dezső, 1935.)

Aligha mérte föl valaki még annak jelentőségét, hogy az 1920-as, még inkább az 1930-as esztendőktől kezdve a vidéki kulturális központokban nem pusztán egy-egy nevezetesebb, többnyire megkeseredett költő, tudós jelentette a művelődési igényt és az irodalmi érdeklődést, hanem a debreceni és a pécsi meg a szegedi egyetemen egyaránt akadtak olyan tanár-tudós személyiségek, akik köré tanítványok csoportosultak, iskolák létesültek, akik izgalmas folyóiratokat adtak ki, s így az egyoldalúnak bizonyult Budapest-centrikusságot ellensúlyozandó kialakultak irodalmi-táji tudományos műhelyek, a budapesti törekvések nem egyszerűen leképződtek, hanem kiegészültek. Már csak azért is fontos ennek tudatosítása, mivel a „kettészakadt irodalom” mellett a kettészakadt irodalomtudomány is jelezte egyfelől a kései pozitivista szemlélet továbbélését, képviselőinek makacs ragaszkodását a valós vagy/és vélt tudományos hatalomhoz (ezt például az Irodalomtörténeti Közlemények, az Irodalomtörténet és a Budapesti Szemle érzékeltette, nem is szólva a hagyományörző – budapesti és vidéki – irodalmi társaságokról), másfelől viszont a szellemtörténeti irány legjobbjainak igyekezetét, hogy kitörjenek a tudományos elszigeteltségből, és dialógusba kezdjenek a nemzetközi tudományossággal. Ez talán a leglátványosabban a klasszika filológiában következett be: s itt nemcsak Kerényi Károly korszerű vallástörténeti-elméleti tájékozódását említhetjük, hanem Marót Károlyról is feltétlenül szólni kell: éppen a szegedi illetőségű *Széphalomban* vetett számot a klasszika-filológia válságával,² átvilágítva a tradicionális historizmus, az ómódi *Altertumswissenschaft*-filológia és a történelmi evolúcióban való vakhit képviselőinek egyoldalú metodológiáját. S egyben rámutatott arra, hogy „mai ismeretelméleti tudással” kell elindulni az átértékelés munkájára, a szellemtörténet vizsgálat szempontjait figyelembe véve (olyan neveket emlegetett a tanulmányozandó szerzők sorában, mint Rickert, Bergson, Spranger, Vossler és nem utolsósorban Cassirer), valamint a pszichológia felől érkező impulzusoktól sem szabad elzárkózni.

Nem Marót Károly volt az egyetlen, aki leszámolni készült az akadémizmussal és az ún. tényitiszteletre épült, ám elméletileg ingatag tudományossággal. Lényegében az irodalmi átértékelés célját tűzte ki Debrecenben Hankiss János, aki izgalmas és termékeny párbeszédbe kezdett a komparatiztika akkor világszerte elismert francia iskolájával, Pécsen Thienemann Tivadar igyekezett új alapokra helyezni a magyar irodalomtudományt, illetőleg a *Minerva* című folyóirat és a folyóirat-értekezésekből kikerekedő *Minerva-Könyvtár* kísérelte meg, hogy népszerűsítse az újabb irodalomtudományos módszeres eljárásokat. S ha Marót Károly tevékenysége ifjúkorának folyóiratát, a *Huszedik Századot* idézte, Szegeden a *Minerva* és az egyetemi oktatás, a korántsem katedratudománynak minősíthető komparatiztika között Zolnai Béla jelentette a kapcsolatot. Az ő romanisztikai, komparatiztikai, nyelvészeti, kritikus, szerkesztői munkásságát

iskolateremtőként aposztrofálhatjuk. Míg Sík Sándor az általános és az ágazati esztétikába vezette be hallgatóit, szuggesztív egyéniségével, pedagógiai képességével indította el tanítványait, Zolnai Béla a maga körében az irodalomtudománynak nem látványos, de fokozatos és általános revízióját végezte el, és – többek között – Baróti Dezső első munkáiból következtethetünk arra, hogy mit jelenthetett útmutatása egyrészt a szellem-történeti módszer egy kevésbé merev változatának elsajátításában, másrészt irodalom-nyelvészet-művelődéstörténet egységben látásában, irodalmi művek nyelvi műalkotás-sökként szemlélésében, illetőleg a sok apró, jelentősnek minősített tények felsorakoztatása helyett egy olyan, tudományközi nézőpont meghonosításában, amely akár egy modernebb kontextuális irodalomtudományosság alapozásául is szolgálhatott volna.

Zolnai Béla jórészt egyetemi előadásain fejtette ki: miféle módszeres eljárásokkal lehet megbízhatóbban-korszerűbben közelíteni a nyelvi műalkotásokhoz, de közvetítő-alapozó tevékenységének kitüntetett színtere volt az általa szerkesztett, 1927-ben megindított *Széphalom* című lap is. A Kazinczyra utaló cím eleve jelezte, hogy nem zárólag „szegedi” folyóirat kiadása a célja, hanem a regionalitás vállalását összeegyeztethetőnek, összeegyeztetendőnek tartotta az európaisággal. Szabó Lőrinc Georgét fordított a lapnak, Ungvári Elemér Valéryt, Hankiss János Valéry-Larbaud-ot, 1929-ben írás jelent meg Giraudoux-ról, a kölni Peter Wust tollából filozófiai értekezés, amelyből Sz. Bulgakov, Berdjajev és Husserl munkásságát lehetett megismerni, Kosztolányit közölt a lap, majd 1931-től Radnóti Miklós sűrűn publikált itt... 1927-ben Zolnai Béla *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány* címen készített programcikket,³ amelyben állást foglalt a kettészakadt irodalom(tudomány) kérdésében, s amely a maga óvatos, de félreérthetetlen módján igazolni igyekezett nemcsak a *Nyugat* törekvéseit, a kissé már múlttá vált szimbolizmust, hanem a „tudatalattiság”, az „ösztöniség” poézisét is. S bár mindenekelőtt az Arany-epigonok „sablonná vált népies-reális stílus”-át állítja pellen-gérre (kellemes ellenfélnek ígérkezett ekkor már), amit hangsúlyoz, a „komplikáltabb, nyugtalanabb, diszsonanciákkal kevert, »európaibb«, idegenszerű” stílus elismertetése. Hogy mire gondolhatott, azt Szabó Lőrinc és az avantgárd igézetében induló Radnóti sűrű közlése talán érzékelteti. Ami azonban a programcikk talán legfontosabb mondataként ismerhető el, irodalomnak és irodalomtudománynak, méghozzá élő irodalomnak és nem napi kritikának, hanem általában az irodalomról szóló beszédnek, szoros, szerves, egymást építő kapcsolata:

„...modern irodalomtudományunk párhuzamos jelensége a modern magyar irodalomnak, vele rokonságba hozható sok szempontból és az irodalomtörténeti tudomány több irányban fogadott magába hatásokat a modern magyar irodalomból.”

Ezt a gondolatot egy ismertetés egy mondata egészíti ki, Thienemann *Irodalom-történeti alapfogalmak* című művét egyetértéssel mutatva be, hangsúlyozva, hogy a *Minerva* a legjelentősebb folyóirata Magyarországnak. Érdemes arra is figyelni, hogy milyen szerzőket emleget (követendő?) példaként Zolnai Béla, és egyáltalában arra: mennyiben különbözik nézőpontja például a szintén irodalomtörténeti módszertanon fáradozott, tisztességes, ám elméletileg avított szemléletet képviselő, ugyancsak szegedi professzorétól, Dézsi Lajosétól (akinek Balassi-kiadását Babits jó okkal bírálta):

„...az irodalmi élet eljutott arra a komplikált magaslatra, ahol a szépirodalom filozófus lesz, a lírai költő essayista (Valéry), a regény: könyvek és tudós asszociációk szülöttje (Proust és Giraudoux) és ahol az irodalom önmagát szemlélheti tudós munkákban.”⁴

Proust és Giraudoux egybelátása, miként a József Attila egy verse iránt tanúsított érzéketlenség még belefért a kortársi tévedések kategóriájába, ennél lényegesen fontosabb

az irodalomtudományos revízió sürgetése. Valójában közvetetten, Toldy Ferenc ürügyén, ezúttal nem a francia, inkább a német irodalomtudomány újabb vonulatából mérítve (nevezetesen Julius Petersenből és Werner Mahrholzról) idecéloz Pukánszky Béla:

„...irodalomtörténet-íróink Toldy Ferenc irodalom-szemléletének különösen azokat a sajátosságait ápolták tovább előszeretettel, amelyek korának aktív irodalmi életéből folyó adottságok voltak: a szépirodalomnak s az esztétikai értékelésnek túlságos a szinte minden egyebet kirekesztő hangsúlyozását. A százéves fejlődés magaslátánál talán tisztábban látjuk meg irodalomtudományunk megalapítójának munkásságában az eddig kevés figyelembe részesített, de örökké követésre méltó vonásokat is: elmélyedését a nagy nyugati irodalmakba, a korabeli külföldi irodalomtudomány főbb alkotásaiba, s az ezekből adódó tanulságok értékesítését irodalomtörténet-írásunk számára.”⁵

Lényegében ezek azok a vezérszavak és alapelvek, amelyek többé-kevésbé érvényesültek a *Széphalom* szerkesztési gyakorlatában, nyilván az egyetemi oktatásban is, és amennyire ez lehetséges volt: a szakdolgozatok, illetőleg a doktori disszertációk irányításában. Zolnainak 1939-ben megjelentetett *Szóhangulat és kifejező hangváltozás* című könyvnyi tanulmánya például egy 1929/30-as egyetemi előadáson alapult, 1935. januárjára nyomdakész állapotba került.⁶ S nem csupán azért jelentős ez a mű, mivel többek között Cassirer *Philosophie der symbolischen Formen* című művét közvetítette (hozzátéve a szerző *Sprache und Mythos*-át is), hanem a névvarázs és névmágia olyan problémáit fejtette, melyek – miként azt Tverdota György kutatásaiból tudjuk – ekkoriban József Attilát is foglalkoztatták. Itt csak utalok rá, hogy több példát hoz tételeinek alátámasztására Proust nemrég magyarra fordított *Az eltűnt idő nyomában* című regényéből,⁷ s így a tudományos érvelést nem egyszerűen irodalmi nyelvi-költői argumentumokkal látja el, hanem az irodalmi alkotásokban rejlő teoretikus elemek létére és ezen keresztül irodalom és (irodalom)elmélet kapcsolatlehetőségeire irányítja a figyelmet. Hogy a könyv mottója Juhász Gyulától származik: „Ős szavaknak mély zsongása ringat”, Zolnainak szegedi elkötelezettségét hangsúlyozza, a francia példák viszont a kortárs európai irodalmakkal való együttthaladást sugallják.

Talán nem volt haszontalan ennek a tudománytörténeti és -elméleti háttérnek fölvázolása, mivel Baróti Dezső indulása pontosan ezeknek mentén közelíthető meg. Első két könyvnyi alkotása egyszerre tanúsítja a regionalitás elemzésének egy lehetséges módját (benne utalással a multikulturalitásra, mint amely a szűkebb és a tágabb régióknak egyként megkülönböztető sajátossága volt a múltban), valamint azt, miként mutakozhat célszerűnek élő szerző (adott esetben: Juhász Gyula) pályájának föltárása az irodalomtörténet eszközeivel. Dugonics András⁸ és Juhász Gyula,⁹ mint Baróti két könyvének címszereplője, eszerint Szegedből magyarázható, ám olyképpen, hogy a helyi vonatkozások beleilleszkednek egy szellemtörténeti eljárással értelmezett stílustörténeti (részben ezen keresztül mentalitástörténeti) eljárásba. Stílustörténet olyan értelemben, hogy Dugonics esetében a *barokk*, Juhász esetében az *impresszionizmus* és a *parnaszizmus* lesznek azok a nemzetközi irányok, amelyekbe a helyi, regionális törekvések betagolódnak. A Dugonics-könyvben Baróti kritikája tárgyává teszi mind Dugonics kortársainak, mind pedig az irodalomtörténetnek *történetietlenségét*, felróva már Kazinczynak is, hogy „saját ízlésén” keresztül akart közelíteni Dugonicshoz. Amit avval egészít ki, hogy Dugonicsban éppen a barokk sajátosságot nem látták meg. Pedig – Baróti szerint – a barokk jóval több, mint (stílus)irányzat, talán még a korstílusnál is fontosabb jelenség, hiszen áthatja az élet egészét. Úgy véli, hogy a barokk gondolat tartja össze a különböző nemzetiségű, de ugyanazon vallású polgárokat Szegeden (neve-

zeten a magyarokat, a németeket meg a „dalmatá”-kat), ennek következtében egy olyan életérzésről vagy korszellemről beszélhetünk, mely szerint Dugonicsot „a legmodernebb törekvések magyar képviselője”-ként foghatjuk föl. Hiszen a korszakban senki úgy át nem élte ezt a barokk szellemiséget, mint Dugonics. Látásmódját Baróti „általában erősen intellektuális”-nak tartja, „erre talán a legjellemzőbb az, hogy Szegedből, melyet annyira szeret, elsősorban földrajzot, történelmet, általában tudományt lát meg és ezt adatszerűen írja le”.

A könyv egymással élesen ellentétes vélemények megfogalmazására adott lehetőséget. Császár Elemér folyóiratában Kenyeres Imre elutasította Baróti vizsgálódási szempontjait: „Az ilyen dolgozatok lejáratták az új irodalmi nézeteket, s gátolói a tudományos fejlődésnek”;¹⁰ vele szemben Sőtér István lényegesen több megértést mutatott a szellem- és stílustörténeti szempontok érvényesítése tárgyában. S bár a szellem-történeti módszernek ellene vetette, hogy „csekélyebb ellenőrző és garantáló hajlam”-mal rendelkezik, Sőtér szerint Barótit a *pozitív tények* tisztelete megővta a szellem-történet „túlzásaitól”. Amit Sőtér a Baróti képviselte szellem-történet leglátványosabban megnyilatkozó jegyének vél, az az, hogy íróportréjában az „individuais jegyek egy egész század stílusképének vonásaival egyesülnek”.¹¹ S ezzel lényegében rátapintott a részben Zolnaitól, részben közvetlenül a franciáktól eredeztethető nézetre: a korszellem általános jellegzetességei találkozhatnak a személyiség regionális specifikumaival, s ebből a találkozásból fakadhat az az érték, amely a szintetikus fölfogott korstílusban, az európai irodalmiságban megfelelően és színvonalasan képviselheti a magyar irodalmi törekvéseket. Baróti nem elsősorban forrás- vagy motívumvizsgálatot igényelt, hanem olyan, komplex hatástörténeti elemzést, amely a különféle helyekről érkező impulzusok találkozásának és egységessé, de legalább is harmonikussá válásának folyamatát képes bemutatni. Így nála racionalitás, sőt, racionális létszemlélet és érzékenység nem feltétlenül zárják ki egymást: egy pszichológiai megközelítés például érvényt szerezhet a személyiségvizsgálat és a korstílus-elemzés egymást komplementer módon felfogó szemléletének. Ha a Dugonics-könyv a barokkba ágyazva írt le egy, saját korában és az irodalomtörténet által pontatlanul minősített jelenséget, Juhász Gyula pályáját Baróti az impresszionizmus jegyében vélte értékelhetőnek. Ez a nemzetközi irányzat Juhásznál szerencsésen találkozott „Szeged sajátos, népi arcá”-val, s így a parnasszista és impresszionista vonások egybesimulhatnak a regionális jellemzőkkel. Hogy Baróti fölvázolhassa a Juhász-pálya magyar és külföldi vonatkozásait, az impresszionizmust éppen úgy szinte „egyetemes” iránynak fogja föl, mint a barokkot, például Aranyt is az impresszionizmushoz kapcsolja, s a magyar Schopenhauer-befogadást (tehát Reviczky Gyulát) is innen értelmezi. Ugyanis egyfelől egy irodalmi kontinuitás fölvázolása látszik kibontakozni Baróti előadásában, ehhez visszafelé következtetve meg kell rajzolni a romantikával szemben töretlenül alakuló magyar irodalom történetét, másfelől a pozitivisták faculté maitresse-ével szemben a több irodalmat, tartammá váló időt átfogó körérzületet kell vagy lehet kimutatni, olyat, amelynek adott esetben Juhász Gyula költészete számottevő állomása. Regionalitás és egyetemesség metszéspontján érzékeli Baróti Dezső Juhász Gyula legszebb költői pillanataként *A tápai Krisztust*; az irodalomban az impresszionista váltás – Baróti interpretációjában – a romantikától eltérő magatartás jelentkezésével párhuzamos.

Baróti Dezső két könyve mellett kisebb tanulmányai, kritikái szintén jelzik, hogy az irodalomtörténetnek ahhoz az irányához csatlakozott, amelyet ekkor például az ifjú Szerb Antal képviselt (hogy a magam meghúzta körön belül maradjak: a *Szép-*

halomban publikált *Az intellektuális költő* című tanulmányában,¹² amelynek egy mondatát a további tanulások, valamint személyesség, korérzet és tudományos vizsgálat összefüggései miatt érdemes ideírni: „Irodalmi hatás nincs bizonyos belső analógia nélkül.”), és Zolnai Béla közvetített; nem annyira a franciák 1920-as évekbeli komparatistikája révén, hanem irodalom- és nyelvszemlélet összekapcsolásával. Az írói személyiségnek felértékelődése az irodalomtudományban Barótinál a pszichológiai szempontok bevezetését követte; és ez a pszichologizáló megközelítés kor és egyediség találkozásának feszültségeit igyekezett mérni. Dayka Gáborról szólva¹³ racionalizmus és szentimentalizmus nem oltja ki egymást, az Eduard Sprangerre támaszkodó nézet szerint a „libido sentiendi lírai megfogalmazása” érhető tetten Daykánál, az „utóélvezés egy fajtája”, amelyet színez, szinte egyénivé tesz a költészetében mindvégig meglévő racionalizmus. Az irányzatok között tájékozódó költő végül is magatartásformát alakít ki, amelynek lírája egyszerre költői jelzése és világszemléleti tanúságtétele. Elutasítván a Van Tieghemtől körülírt preromantikát Baróti a szentimentalizmust nem sorolja a stílusirányok közé, történeti jelenséggént fölfogva ezt a nem egyetlen korszakban megnyilatkozó magatartásformát. S mivel magatartásforma, bármely (történeti) periódusban megjelenhet, és válhat állandó vagy öröknek minősített „lelki” tartalmak reprezentációjává. Baróti Dezső hasonló módszerrel vázolja föl Szentjóbi Szabó László pályaképét.¹⁴ Itt az úgynevezett „alacsonyabbrendűségi komplexum” az a megkülönböztető sajátosság, amelyből ez az élet, illetőleg költészet értelmezhetőnek mutatkozhat. „Ez a komplexum – írja Baróti Dezső – gyakran magányosságra kényszeríthette, még akkor is, amikor az alulról jöttek ideges ambíciójával sietett akklimatizálódni.” Árulkodó a fogalmazás: egy lelki-személyes beállítottságot igyekszik a szerző a vizsgált költőnek tulajdonítani, hogy ennek a beállítottságnak nyelvi kifejeződésein mutassa be a lélektani típusról árulkodó jeleket. Hogy mindezeknek ellenére éppenséggel nem hiányzik a Baróti-köteteből és dolgozatokból a nyelvi-retorikai elemzés, jóllehet, anakronisztikusan szólva, szövegközpontúnak nemigen nevezhetnők a versértelmezéseket, az mindenekelőtt Zolnai Béla irányításával magyarázható. Zolnai természetesen nem zárkózott el teljesen a lélektani indíttatású módszeres eljárások elől, de sokkal inkább „nyelvész” volt annál, hogy ne helyezte volna az előtérbe a részben filológiai, részben az explication de texte-t is megidéző, szöveg- és nyelvközelí szempontokat. S ebben jórészt különbözött Hankiss Jánostól, aki talán a leginkább Lanson nyomán kísérelte meg a kortársi kritika és a filológia, az olvasói magatartás analízise és a forráskutatás egyeztetését. S bár Zolnait is érdekelte a forráskutatás, a tárgy- és motívumtörténetet csak kisegítő diszciplínaként értékelte. Baróti Dezső jórészt Zolnai figyelmeztetésére fogalmazott ekképpen: „A motívumok rokonsága önmagában még semmit sem jelent.”¹⁵ Mondja ezt Baróti abban a kisebb írásában, amelyben Dugonicsnak egyik forrását nyomonköveti. Amiben érdekeltnek mutatkozik, a filológiai adaton messze túl egy művelődés ízléstörténete, s valójában, milyen körben kell vagy lehet keresni Dugonics tájékozódását. Amikor pedig egy doktori értekezést bírál,¹⁶ akkor éppen azt hiányolja, hogy a Csokonai és a francia irodalom/kultúra viszonyát tárgyaló disszertáció részben elhanyagolt forrástípusokat (adott esetben Csokonai lehetséges francia forrásait: lexikonokat, szótárakat, művek előszavait stb.), részben meg kizárólag a közvetlen kapcsolatokat tartotta szem előtt, nem pedig a kulturális érintkezések folyamatát, amelyek összetevői között a közvetett kontaktusok is lényeges szerephez juthatnak, a példánál maradva: a német közvetítés Csokonai és a francia kultúra között. Annál fontosabbnak tetszik ez a megjegyzés, mivel Baróti számára Csokonai költészetének összetettsége

mutatkozik lényegi tulajdonságnak,¹⁷ tájékozódása az európai kultúrában azáltal, hogy forrásai számos (irodalmi) tájon található. Emellett éppen Van Tieghem *La littérature comparée*-jának szellemében a közvetítők és a közvetítés jelenségét különösen meghatározónak tartja, mivel Zolnai Bélával összhangban úgy hiszi, hogy a hagyományos filiációs szemlélet legfeljebb a nemzeti irodalom történetéhez szolgáltat adalékokat. A nemzetinél nagyobb egységek irodalomtörténetében a közvetítés és a közvetítők munkásságát is értékelni kell, valamint: az irodalomtörténeti jelenségek sosem pusztán egyetlen tényezővel magyarázhatók. Így a szigorúan megítélt Csokonai-disszertáció megjelenése után „másra vár annak vizsgálata, hogy [...] az egymással sokszor ellentétes tendenciák Csokonai oeuvrejében milyen viszonyban vannak egymással és hogy simulhattak el aránylag harmonikus költészetté”. Itt tehát nem egy irányzat vagy korstílus meghatározó szerepének föl nem ismerését rója föl, hanem éppen ellenkezőleg: Csokonai lényegül (jórészt a mai álláspontokhoz hasonlóan) az ellentéteknek nem kiegyenlítését, hanem az ellentétes tendenciáknak költészeti harmóniává, szintézissé emelését hangsúlyozza, mint kutatási hipotézist. Ez részben ellent mond a Dugonics-kötetben (és a Juhász-könyvben) meghirdetett elméletnek. Ami egyben arra utal, hogy Baróti nyitott maradt másféle elméleti elgondolások számára is, a szellemtörténeten belül. Talán inkább arról lehetne beszélni, hogy (mint maga írja egy ismertetésében) azon igyekszik, miszerint sikerüljön „egy szellemtörténeti jelenségbe való belemélyedés mély pszichológiáját” adnia.¹⁸ S bár nem áll távol tőle a „művel való »társalgás«” Horváth Jánostól eredő gondolata,¹⁹ viszonylag kevésbé tudatosítja és problematizálja a maga olvasói pozícióját, inkább vonzódik a pszichológiai alapozású szövegértelmezéseknek és a korszellemnek egybefogásához. Amikor olyan egyetemi doktori értekezéseket szemlél, amelyek a dráma- és a színháztörténet köréből veszik tárgyukat, akkor a színház-tudományi szempont elhanyagolását kéri számon, és mentségül csupán annyit tud fölhozni: a magyar egyetemeken nincsen színház-tudományi tanszék, de olyan tudományos intézet is hiányzik, ahol módszeresen oktatnák a színház-tudományt.²⁰ S itt nemcsak az a figyelemre méltó, hogy viszonylag korán fölismerte ennek a diszciplínának jelentőségét, és ezzel együtt azt, hogy irodalomtörténeti módszerek önmagukban vajmi kevésbé alkalmasak színház-történeti mozgások, recepciós formák bemutatására, hanem talán inkább az, hogy a bírált disszertációk pozitívista hatáskutatásának helyébe egy differenciáltabb, a színdarabnak színpadi alkotásként is látott jellegzetességeiről tudomást vevő kutatási projektumot igényel. Ami Baróti kritikája nyomán nyilvánvalóvá válik: a jelzett disszertációk egy-egy színpadi szerző magyar recepcióját lényegében ugyanazzal az eljárással tárgyalják (beleértve esetleg a magyar színházi bemutatók historikumát is), mintha egy lírikus magyar(országi) fortunájáról esnék szó. Hiányzik tehát az a differenciáló magatartás, amely nem egyszerűen mechanikus módon műfaji tagolásban szemléltetné az irodalom- és a színháztörténet (irodalom- és színház-tudomány) eltérő szempontrendszerét, hanem a viszonylagos autonómiával rendelkező diszciplínákat különbözőségeikben szembesítené egymással, netán egy közös tudományelméleti alapról kiindulva.

Mindezt tekintetbe véve, nemigen csodálkozhatunk azon, hogy Baróti Dezsőt nem egyszerűen érdekelte az összehasonlító irodalomtudomány, hanem a Dugonics-kötetben még csak érintett multikulturalitással több írásában foglalkozott. Ez indokolja azt, hogy dolgozatomban a regionalitás mellett a közép-európaiságot is a címben tüntettem föl. Baróti Dezső ugyanis résztvevője volt annak a közép-európaiság mibenlétére, tudományos és magyar tudománytörténeti-irodalomtörténeti lehetőségeire kér-

dező vitának, amely az 1930-as esztendőök közepén több folyóiratban, több neves és kevésbé neves szerző bevonásával egyfelől a magyar tudományos tájékozódás egy máig vitatott, éppen vitatottságánál fogva rendkívüli jelentőségű problémakörének körüljárását célozta, másfelől a magyar összehasonlító irodalomtudomány kompetenciáján, a nemzeti és a regionális irodalomközi kutatások egymáshoz való viszonyán töprengett.²¹ Szeged többnyelvűségének, kultúrája összetettségének fölismerése valójában csupán egy nacionalizmus előtti korszak szellemiségének érzelmettetésében játszhatott szerepet; Baróti Dezsőnek a *Magyarságtudományban* közölt írása (*A középeurópai irodalomtörténet problémái*)²² része az irodalomtörténeti váltást sürgető gesztusoknak, egyben reagálás a leginkább Németh Lászlónak idevágó kezdeményezéseire. Jóllehet, a közvetlen forrásanyag szűkebb is, tágabb is, mivel a *Tanuban*, illetőleg a *Magyarságtudományban* meghirdetett Németh-program csak részben tárgya, bár valószínűleg kiváltó oka Baróti írásának, ugyanakkor a komparatistika francia iskolájának teherbírását is igyekszik kipróbálni az elsősorban magyar, de az *Apollo* cikkírói, továbbá Eckhardt Sándor 1931-es előadása nyomán megismert közép-európai, kelet-közép-európai anyagon.²³ Irodalomtörténeti váltást sürget Baróti mindenekelőtt Zolnai Béla tanításának szellemében, olyan értelemben (is), hogy a nemzeti irodalom önelvűségének tételezése helyén a komparatistika szempontjait aligha véli mellőzhetőnek. Ezzel párhuzamosan illúziótlanabb az *Apollo* ifjú cikkíróinál, mert a kapcsolattörténet művelését ugyan nem gondolja lényegtelennek, de elégségesnek sem. S a kapcsolattörténeti szempont érvényesítését sokkal inkább a nemzeti irodalomtörténet művelésekor tartja hasznosnak, mint a közép-európai szintézis készítésekor. Itt jegyzem meg, hogy a *Revue de Littérature Comparée* 1921-es bevezető írásától kezdve Zolnai Bélának erre reagáló cikkén keresztül²⁴ az *Apollo* feladat-megjelöléséig az összehasonlító irodalomtudomány céljául tűzetett ki, hogy az egymással szembenálló népek-nemzetek tudományos kutatóit olyan tárgyban tegye érdekeltté, amely az ellentétek kiegyenlítését, a kulturális és ezen keresztül a politikai közeledést szolgálja. E nemes és humanista szándék nemigen számolt azzal, hogy a közös érdekű tudományos kutatás fölismerését nem mindegyik „érdekelt” fél szorgalmazza azonos intenzitással. S mint azt a tudománytörténet (de nemcsak a tudománytörténet) azóta sokszorosan visszajelezte: egyfelől a tudományos kutatásnak tudományon kívüli cél szolgálatába állítása nem bizonyosan hoz tudományos eredményeket, és másfelől talán azt írhatom le némi mélabúval: a szellem embe-reinek közeledési törekvéseit a napi politika percmemberkéi gyakran keresztezik, ellentételezik. Emellett az 1930-as esztendőök közép-európai irodalmi kutatásainak a módszertani alapvetés mellett (vagy avval együtt) a filológiai alapkutatást is el kellett végezni, hiszen hiányoztak a bibliográfiák, a kézikönyvek, a nélkülözhetetlen adattárak és szöveggyűjtemények (az adósságot még mára sem sikerült fölszámolni). Az összehasonlító irodalomtudománynak van Tieghem által népszerűsített osztályozási kísérlete: az általános és összehasonlító irodalomtörténetre tagolás nem adott választ a Közép-Európából érkező kérdésekre, tudniillik arra, hogy a köztes helyzetetnek, a nemzeti és a világ-irodalom közötti területet képviselő regionalitásnak valójában hol és miféle státusa lehetséges. Hiszen inkább általános, mint az összehasonlító irodalomtudományba tar-tozhat olyan módon, hogy nem kizárólag közvetlen, tényszerűen kimutatható kapcsolatok historikumá, amelyben két irodalmi jelenségnél több vesz tevőlegesen részt; ugyanakkor többé-kevésbé földrajzilag és még inkább kulturálisan meghatározható, dinamikusan változó egységet alkot, amelyben az irodalomtörténeti folyamatok hol követik a „nyugati” tendenciákat, többnyire módosult formában, hol eltérnek tőlük.

Egyáltalában, „szélesebb, egész Középeurópára kiterjedő irodalmiság” leírása volna szükséges, hangoztatja Baróti Dezső, de ennek ekkor nem látja nyomát. Az az anyag, amelyre Németh László elképzelései épültek, például Dieterich „kelet-európai” irodalomtörténete, nemcsak adathibáktól hemzsegett, hanem szemléletében is elavult volt, sokkal fontosabb és igazolhatóbb forrásul szolgált a népköltészet, amelyben az érintkezések, a motívumátvételek, a közös „kultúrhérosz”-ok stb. már régóta tárgyai a magyar(országi) etnográfának. Németh László mindazonáltal messzetelektől körvonalazta egy megszületésre váró tudományág szükségességét és lehetőségeit, és az ő (meg Bartók Béla) alapvetésétől elindulva az *Apollo* című folyóirat (valamint a *Láthatár* és az idegen nyelvű *Archivum Europae Centro-Orientalis*) megkezdték a közép-európai irodalmiság leírásához szükséges tanulmányok publikálását. Ezáltal egyfelől a regionális tudat történetének dokumentálását (ezen a téren kapcsolattörténeti tanulmányok közzététele is fontosnak bizonyult), másfelől azoknak a tendenciáknak fölvezetését, amelyek jogosulttá tették a közép-európai irodalmiság tételezését. Az összehasonlító irodalomtudománynak az 1930-as esztendőkhöz elterjedt módszerei kevésbé kedveztek a regionális irodalomköziségnek, hiszen jószerivel hiányzott az a fogalmi apparátus, amely lehetővé tette volna a közép-európai szerzők közös gondolkodását. Sem a régió megnevezésében nem volt meg az alapvető konszenzus (ahány nemzeti irodalomtörténet, annyiféle Közép-Európa-fogalom, s még egy nemzeti tudományon belül sem volt egyetértés Közép-Európa tartalmáról), sem az egyes irodalomtudományok között nemigen volt meg az elemi belátás a másik fél metodológiájának-irodalomtudományos felfogásának eltérésére. Az Eckhardt Sándor képviselte magyar Közép-Európa-kutatás olyan kapcsolattörténeti felfogást képviselt, amely a magyar hatásokat regisztrálta a kisebb szláv, illetve a román irodalomban. Innen nemigen volt képzelhető átjárás például a cseh strukturalizmushoz és megfordítva. Gáldi László tájféldrajzi irodalomszemlélete éppen az erdélyi román irodalom problémaköre tárgyában ütközhetett bele az egységes román szellemiséget igencsak történetietlenül hirdető román elképzelésekbe. Mindennek ellenére egy közép-európai irodalmiságnak, pontosabban szólva egy regionális irodalomköziségnek mint közös kulturális emlékezetnek kutatása nem tartozott az utópiák közé, és nem csupán azért, mert akár a mai magyar és a külföldi Monarchia-kutatást tekintjük, akár a regionális irodalomközi együtteseknek Dionýz Ďurišin szorgalmazta beillesztését a világirodalmi folyamatok teremtménye egyetemesebb irodalomköziségbe,²⁵ valójában az 1930-as esztendőkhöz megalapozott elemzések problémafölvetéseire készült feleleteket regisztrálhatunk. Legyen szó a komparatisztika tárgyát illető kételyekről és válságkezelési eljárásokról, a Monarchiának, mint közösen alkotott irodalmi-kulturális szövegnek állandó újraolvasásáról, akár a közép-európai szövegköziségnek új formáiról.

Baróti Dezső hozzájárulása a vitához nem mondható jelentéktelennek. Jó érzékel az 1930-as évek alapproblémájára tapintott rá:

„A középeurópai irodalmak egységes, összefüggő folyamatként való tárgyalása [...] problematikusnak látszik, mert egy ilyen irodalmiság alapfeltételei, középeurópai írók és olvasók, a múltban és a jelenben is hiányoznak. [...] A középeurópai irodalom kialakulása a jövő eredménye lehet: a gondolatot zászlajukra tűző írók, tudósok munkája eredményeképp.”

Az alkalmazott terminológia megtévesztőnek tetszik. Hiszen a közép-európai irodalom tételezése félrevezet; amiről inkább volt szó, a közép-európai irodalmi tudat, annak belátása, hogy az adott nemzeti irodalom nemcsak a földrajzi elhelyezkedést te-

kintve, nemcsak azért (esetleg azért is!), mert a Habsburg Birodalomba tartozott valaha, közép-európai. Ilyen értelemben megírható a közép-európai irodalmi tudat története nemzeti irodalmi keretben. Erre résztanulmányok formájában történt is kísérlet az 1930-as évektől kezdve. Ennél azonban lényegesebbnek tetszik, és valójában a kutatás ezt igyekezett megelőzni, hogy a közép-európainak mondott irodalmak összehasonlító története szülessen meg (erre tett kísérletet Gáldi László *A Dunatáj irodalmi fejlődése* című vázlatában, igaz, már 1947-ben!), s ebben a felfogásban a kapcsolattörténet nem játszik oly meghatározó szerepet, mint a kétoldali érintkezéseket, egybevetéseket elemző kutatásban. Amit Baróti Dezső jó szemmel vesz észre: a közép-európaiság fogalmi körének tisztázatlansága. Meg az is, hogy e fogalmi tisztázatlanság akadálya a továbblépésnek. Viszont korántsem teljesen reménytelen a közép-európai irodalomtörténet létrehozása. (Máig nem született meg!) Ahhoz, hogy legyen közép-európai irodalom, azt meg kell szervezni – véli Baróti Dezső, s lényegében ehhez hasonlót állított Németh László is akkor, amikor Közép-Európa jövőjének tervezéséről szólt. Az általa főlvázolt Közép-Európának azonban van, létezik közös története, ez a német nyelvű Közép-Európával, a Habsburgokkal szemben élt cseh–magyar–lengyel (közös) történelemben lenne leírható. Németh többször hangsúlyozta ezt, olykor még az efféle történelemkönyv „tartalomjegyzékével” is szolgált. Baróti a továbbiakban a kortársi kutatások dilemmájáról szól, hiszen az irodalom- és a kapcsolattörténészek vagy az európai szintézishez, vagy pedig a nemzeti irodalmi szintézishez szállítanak anyagot. Egyelőre nem látszik pontosan: hol törhető út a közép-európai szintézishez. S egyáltalában: módszerében megkülönböztetné-e bármi a világirodalmi vagy európai irodalmi szintézis munkálataitól. Aforisztikusan fogalmazza meg a kérdés summázatát a maga számára: „Tárgyában középeurópai lenne ez a kutatás, végső célkitűzésében európai.” Amit akár úgy is lehetne érteni, hogy a regionális szintézis mintegy előkészülete lenne-lehetne az európai szintézisnek. Ám nem csupán előkészülete, hiszen beletartozhat a kapcsolattörténet. S itt igazán a magyar kompetencia körébe vág a magyar hatások kimutatása a szomszédos irodalmakra. Ez s a Barótinál ezt követő okfejtés lényegében Eckhardt Sándor tézisének mondja tovább.

Az úgynevezett „közép-európai” irodalmiság vagy irodalom kérdéseire az 1930-as esztendőktől óta folyamatosan érkeznek a legkülönbözőbb válaszok. Milan Kunderától a szlovén Drago Jančarig, Peter Handke „meteorológiai jelenségétől” Esterházy Péterig. A kérdést nem eldöntendő, inkább az 1930-as évekre jelenünkől fényt derítendő idézem Danilo Kiš egy fejtegetését, amellyel mintha Baróti Dezső kételyeit is új megvilágításba helyezné:

„Mért van az, hogy amikor a lengyel Kuszniewiczet [!] (1904) vagy például a magyar Esterházy Pétert (1950) olvasom, azonnal felismerem bennük, a kifejezőmódjukból, hogy egy valamilyen közép-európai poétika képviselői, s emiatt olyan közelinek érzem őket? S milyen mellékszöngre, miféle vibráció az, amely egy művet ennek a poétikának mágneses terébe helyez? Mindenekelőtt a *kultúra* immanens *jelenléte*, megannyi illúzió, reminiscencia, az egyetemes európai örökségből vett citátumok alapján, a mű tudata, amely azonban mit sem von le spontaneitásából, az ironikus pátoz és a lírai kitérők légies egyensúlya. Ez nem sok. Ez minden.”²⁶

Akár itt be is fejezhetném fejtegetésemet, hiszen ennél hitelesebb, megszenvedettebb mondatokat aligha sikerülne papírra vetni. Azonban éppen e fejtegetések utánra hagytam egy lényeges mozzanatot, amelyről följebb csak érintőlegesen volt szó. Nem azt hangsúlyoznám, hogy Baróti Dezső nem egyszeri alkalommal nyilatkozott meg

a közép-európai, kelet-közép-európai problémákról, a *Könyvtári Szemlé*ben két ízben is rábukkanhatunk olyan ismertetésekre, amelyek román, illetőleg szláv kulturális jelenségeket tárgyalnak.²⁷ Arról van szó, hogy eddig nem szenteltem annak figyelmet: Baróti Dezső írása a *Magyarságtudomány* című folyóiratban látott napvilágot, amelynek első, programadó cikkét Ortutay Gyula bevezető írása után Németh László fogalmazta meg, és amely cikkben Németh egy új diszciplína lehetőségét körvonalazta, a magyarságtudományét, a hungarológiát. Dolgozatom szempontjából egyetlen – bár kardinális – tényezőt emelek ki Németh László „terv”-tanulmányából: a magyarságtudomány Közép-Európa-tudomány is, a magyarságtudománynak szerves része a szomszédos népek, a magyarsággal sok évszázadon keresztül egy államtestben élt népek kultúrájának ismerete. Németh László ezt a későbbiekben, más hangsúlyelosztásokkal nem egyszerűen elismerte, hanem egyes részterületeket alaposabban átvilágított. Erre azonban nem abban a folyóiratban került sor, amelynek tudományos „vezércikkét” megírta. Baróti Dezső tehát Németh László programtanulmányához szól hozzá, úgy gondolkodott a közép-európai irodalomtörténetről, irodalmiságról, hogy a magyarságtudomány (vagy ha úgy tetszik: a hungarológia) egy fontos területével kapcsolatos nézeteit közölte. Ebben a kontextusban más kicsengése lesz azoknak a bekezdéseknek, amelyeknek – írtam: Eckhardt nyomában járva – a közép-európaiság magyar feladatait, kötelezettségét gondolta át. Hogy itt hatáskutatásról szólt, ez következik a korszakban használatos terminológiából, a pozitívista értelemben vett hatásnak a dialógust feltételező recepcióval való fölcserélése nem oly régi fejlemény. Az azonban minden bizonnyal figyelemre méltó, hogy a franciás érdeklődésű Baróti Dezső a regionalitás érvényét kiterjesztette; a Szeged-európaiság kör részének tudta a közép-európaiságot. Persze, a közép-európai irodalomtörténet kérdésének fölvetése Eckhardtól, a romanistától indult el, jóllehet, a francia összehasonlító irodalomtudománytól erre kevés ösztönzést kaphatott. Inkább az a szándék jelentkezett, s ez érlelődött tovább Baróti Dezső írásában, hogy a kisebb közép-európai népek művelődését is a „nyugati” kultúrák közé s ezáltal az európai irodalomközi folyamatba lehessen beiktatni. Ennek útja – hitték többen – a közép-európai irodalomtörténet megalkotásán át vezethet. Hiszen, ha egyfelől demonstráltatik, miként fogadta be a magyar művelődés az angol, a francia, a német meg az olasz impulzusokat, akkor másfelől hihetővé válhat, miként adta tovább a kisebb közép-európai kultúráknak. Ennek tudatosítását – szintén Eckhardt nyomán – Baróti Dezső sem tartotta elhanyagolhatónak. A regionalitás-kutatás ekképpen a magyarságtudomány segédtudományává válhatott, de egyben kiléphetett a szűkebben megrajzolt művelődési körből, mint ahogy ki is lépett, s egy küldetéstudat pátozával töltődött föl, és lett részben napi politikai jellegű, részben meg egy utópisztikus közeledés-idea átértelmeződése – méghozzá messze nemcsak a magyar tudományosságban és irodalomban.

Baróti Dezsőnek szkeptikus, inkább feladatokat kijelölő, kétségeket fogalmazgató írása jelzi szemléletének racionalitását. A felvilágosodás kutatójaként szerzett (viszonylag korán) nevet, és az ő felvilágosodás-fogalmába mind az érzékeny magatartás, mind pedig a rokokó-kultúra belefért. S bár tanulmányt nem írt a romantikáról, a XIX. század második felének francia és magyar irodalmáról szólva legalább is a kései romantikát korszerűtlen jelenségként minősítette, sokkal inkább a racionalitás híve maradt. Hogy az impresszionizmust irodalmi irányzatként mutatta be, ebben egyfelől Zolnai stilisztikai kutatásai felől érkezhettek impulzus, másfelől indokolta az a törekvése, hogy az igen rétegzettnek megismert modernségben föllelje Juhász Gyula helyét, egyszóval a regionalitást képviselő költőt elválassa az uralkodónak gondolt és Ady Endre lírájával jelzett szimbolizmustól.

Baróti Dezső irodalomtörténész pályája a nagy lehetőségek ígérétében indult, a kortárs francia és német irodalomtudománnyal való dialógusa szerencsés módon egybeesett a magyar közép-európai, kelet-közép-európai összehasonlító irodalomtudomány fölívelésével, Zolnai Béla igyekezete, hogy nyelvészeti kutatásai mögé-mellé művelődéstörténeti komponenseket vázoljon föl, szintén segítette a nyelvi műalkotásokat értelmező ifjú irodalomtörténészt. Ez a pálya 1945 és még inkább 1948 után megtört, majd 1956 után a jól ismert okok miatt befejeződni látszott. Börtönből való kiszabadulása után térhetett csak vissza (nem nagyon könnyen) a tudományos életbe, s folytathatta egyrészt a felvilágosodással, másrészt a klasszikus modernséggel kapcsolatos kutatásait, amelyeket Radnóti-ról szóló művei egészítettek ki. Ez a fajta diszkontinuitás, többszörös, egyáltalában nem önkéntes pályamódosulás volt a fő oka, hogy a tudományos eredményes pályakezdést nem követhette egy szívósabb-működesebb életmű-építkezés. Az a fajta, korszerűnek mondható tájékozódás, amelynek segítségével mind az (irodalom)-pszichológia, mind a stilisztika, mind pedig a közép-európai komparatiztika módszertani eljárásait máig megfontolást érdemlően alkalmazta korai írásaiban, nem teljesedhetett ki: s például a felvilágosodás stílusaival, a rokokóval foglalkozó értekezései olykor merész, máskor inkább meghökkentő probléma-fölvetések ellenére nem kapcsolódhattak be az 1960-as, 1970-es esztendők megújuló, nemzetközi irodalomtudományos törekvéseibe. Itthon pedig Szauder József határolta el saját szemléletét (a szükségesnél talán több indulattal) a Baróti Dezsőtől. Ami pedig a klasszikus modernségre vonatkozó újabb tanulmányait illeti, ötletekben, szellemes gondolatfutamokban ott sincsen hiány. Motívumtörténeti elemzései azonban inkább egy előző korszak összehasonlító irodalomtörténeti eljárásait idézik, még akkor is (vagy azzal együtt?), ha sűrűn hivatkozik Gaston Bachelard-ra.

Mindezzel együtt Baróti Dezső nem méltatlan képviselője a szegedi illetőségű, főleg Zolnai Béla előadásain, szemináriumain felnőtt irodalomtudományos iskolának. Mert külső körülmények ugyan megtörhették a pályát, valójában az életmű mégis összeállt, még ha nem egészen abban a formában és „nagyságrend”-ben, ahogy azt a pályakezdés előlegezte. A külső körülmények említése mellett azonban egy általánosabb és nemcsak Baróti Dezsőre vonatkoztatható megjegyzéssel szeretném kiegészíteni a pályakép megtörésének magyarázatát. Ugyanis ez a fajta szellemtörténeti elkötelezettség, talán a korszerű bölcséleti iskolázottság hiányára vagy töredékességére visszavezethetően, nem tartalmazta minden kétséget kizárólag a továbblépés, a megújulás lehetőségét. Sokkal inkább azt, hogy szellemes levezetések, ötletek felvillantása, valamint a sematikussá válható korszellem-keresések „irodalomtudománya” legyen. Meggondolandó, hogy az 1930-as esztendők jól induló magyar irodalomtudósai közül sokan miért nem találtak vissza a pályakezdésben mutatkozó lehetőségeikhez, vagy miért nem tudtak módszertanilag megújulni akkor, amikor ennek már nem volt jelentős akadálya. Kivételek bizonyára itt is akadnak; ám Baróti Dezső tanulmányait, könyveit olvasgatva, óhatatlanul vetődik föl a kérdés: irodalomtudományunk újrakezdései nem annyira a nemzetközi tudományosságban oly gyakran emlegetett „válság”-jelenségekkel függnek össze, hanem azokkal a külső (és részben belső) tényezőkkel, amelyeknek eredménye tudói pályák időleges félresiklása, a magyar irodalomtudomány megannyi elméleti bizonytalansága. A kettő talán összefüggésbe is hozható egymással. Az azonban bizonyos, Baróti Dezsőnek és több, az 1930-as esztendőben indult (sors)társának munkássága, gátló és vitatandó mozzanatok ellenére, nélkülözhetetlen mai, olykor nem kevésbé bizonytalan, kereső irodalomtudományi-irodalomtörténeti munkáink számára.

Ugyanakkor a kérdéskörnek egy másik vetülete az, hogy legmaibb kritikai vitáink mily kevésbé méritenek az 1930-as esztendőkből indult kritikusok-irodalomtörténészek tévedéseiből és eredményeiből. Mintha (olykor úgy érzem) a teljes feledés borítaná a hatvan év előtti irodalomtudományi kísérleteket; mintha még Thienemann Tivadar *Irodalomtörténeti alapfogalmak* című könyve, a reprint-kiadás ellenére sem, kapta volna meg méltó tudománytörténeti helyét. Pedig feltehetőleg nemcsak a kritikátörténet teljességre ki e részben elfelejtett elődeink munkásságának feltárásakor. Regionalitás és (közép-)európaiság ma sem kevésbé időszerű összefüggései kaphatnák meg a szükséges távlatot, mint ahogy a *Széphalom* szerkesztői törekvései sok tekintetben a *Tiszatáj* számára szolgálhatnak tanulsággal.

JEGYZETEK

1. Dolgozatom rövidített formában 1996. október 22-én előadásként hangzott el a Baróti Dezső emlékére rendezett tudományos ülésszakon. Baróti Dezső élete és munkássága a József Attila Tudományegyetem történetének fontos fejezete, 1956-ban ő volt a rektor, rektori tevékenységéért ítélték el, majd szabadulása után nem kaphatott egyetemi állást. Élete utolsó éveiben az Egyetem díszdoktorrá avatta. Az ülésszak beleilleszkedett az Egyetem alapításának 75. évfordulójával kapcsolatos ünnepi rendezvények sorába.
2. Marót Károly: A klasszika-filológia válsága. *Széphalom*, 1928. 37–44.
3. Zolnai Béla: Modern irodalmunk és az irodalomtudomány. *Uo.* 8–19.
4. *Uo.* 1930. 144–146.
5. Pukánszky Béla: A százéves magyar irodalomtudomány. *Uo.* 1928. 81–93.
6. Zolnai Béla: Szóhangulat és kifejező hangváltozás. Szeged, 1939. *Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciso-Josephinae, Sectio Philologica*, Tom. XII.
7. „már azzal, hogy kimondtam a nevet, hatalmat nyertem fölötte, egyrészt, mert így sikerült kiszakítanom álmaimból, másrészt, mert így életet, zengő és tárgyilagos életet nyert tőlem.” Gyergyai Albert ford. Zolnai: i. m. 170.
8. Baróti Dezső: Dugonics András... Szeged 1934.
9. Uő: Juhász Gyula. Szeged, 1933.
10. Kenyeres Imre: Kratochvil Baróti Dezső: Dugonics András... *Irodalomtörténeti Közlemények* 1935. 208.
11. Sőtér István: Dugonics András... *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 1936. 83. Vö. még: Szinyeyi Ferenc: Szegedi doktori értekezések. *Irodalomtörténet*, 1935. 28–29. (Óvatosan elismerő vélemény)
12. Szerb Antal: Az intellektuális költő. *Széphalom*, 1927. 124–139.
13. Baróti Dezső: Dayka Gábor. *Magyarságtudomány*, 1935. 238–250.
14. Uő: Szentjóni Szabó László. *Szép Szó*, 1936. 337–344.
15. Uő: Dugonics, Shakespeare, Metastasio. *A Színpad*, 1936. 77–79.
16. Uő: Csokonai és a franciák. *Széphalom*, 1933. 104–105.
17. Vö. még: Uő: Estike (Jegyzet Csokonai Vitéz Mihály az *Én poézisom természete* c. verséhez). *Szegedi Füzetek* 1935. 36–43.
18. Uő: D'Ors és a barokk. *Széphalom*, 1933. 77–78.
19. Kifejtve: Barta János: Néhány szó újabb irodalomtudományunk elméletéhez. *Athenaeum*, 1932. 201–212.
20. Baróti Dezső: Színháztörténeti kérdések egyetemeink doktori értekezéseiben. *A Színpad*, 1935. 105–106.

21. Erről részletesebben könyvemben: Kelet- és Közép-Európa között. Budapest, 1986. (Alapös bibliográfiával.)
22. Baróti Dezső: A középeurópai irodalomtörténet problémái. Magyarságtudomány, 1935. 35–42.
23. Erről és az alábbiakról: a 21. sz. jegyzetben i. m.
24. Zolnai Béla: Az összehasonlító irodalomtörténet mai állásáról. Minerva 1923. 70–84.
25. Ďurišin, Dionýz a kolektív: Osobitné medziliterárne spoločenstvo 3. Bratislava, 1991. Vö. még: Literarische Polyphonie. Szerk.: Johann Strutz, Peter V. Zima. Tübingen 1996.
26. Kiš, Danilo: Változatok közép-európai témákra. Ford.: Borbély János. In: A kételyek kora. Pozsony–Újvidék, 1994. 170.
27. A román könyvészeti irodalomról. Könyvtári Szemle, 1935. 16. sz. 127–129.; a szegedi ferencesek könyvtára. Uo. 5. sz. 33–34.

FARKAS ÁRPÁD ÉS ANNUS JÓZSEF